

UN NOU DOCUMENT EPIGRAFIC REFERITOR LA
TERITORIUL DELA NORDUL DUNĂRII MOESICE

DE

GR. FLORESCU

Acum câțiva ani, doi săteni din comuna Gârlici, care este situată în apropiere de Hârșova, Dobrogea, scoțând piatră, pentru uzul propriu, din zidurile cetății de lângă sat, cetate identificată cu *Cius*, au scos și un monument cu inscripție și figurație. Invățătorii satului, aflând despre acest lucru, au intervenit și au salvat monumentul, care, după câțiva timp, a fost transportat la Muzeul regional al Dobrogei, unde se află în prezent.

Monumentul este un fragment de stelă funerară, de calcar, înalt de 1,16 m, lat de 0,50 m, gros de 0,30 m. Marginile sunt distruse la toate cele patru laturi, pe o lățime destul de mare. Totuși, din ceea ce se păstrează se vede clar că stela are două câmpuri — al inscripției și al figurației — și, poate, sus avea un coronament, con de pin cu acroterii, sau cei doi lei adosați. Câmpul inscripției era încadrat de un chenar în care alergau doi vreji ce ieșeau probabil dintr'un vas de pe bază și se întâlneau cu vârful în vârful în spirală și legate cu o *taenia* deasupra inscripției, la mijlocul lățimii pietrei. În câmpul reliefului, adâncit în formă de nișă, pe o *Kline*, sunt reprezentate — atât cât se păstrează — trei figuri culcate — bărbat femeie, copil — ținând în stânga *rotulus*, semn al dreptului de cetățenie, iar mâna dreaptă o întinde fiecare pe după capul următorului și o așează pe umărul lui drept. În față, o masă cu trei picioare, pe care sunt așezate bucate; în dreapta ei, un sclav ridicând cu amândouă mâinile un vas spre a turna, iar în stânga, urmele altei figuri, urme insuficiente spre a se putea determina figura.

Inscripția cuprinde opt rânduri. Literele sunt înalte, de 4 cm, în primul rând, iar în celelalte, de 3,8 cm. În general, literele, prin ductul lor și prin prelungirea capetelor, care de multe ori se leagă dela literă la literă, afectează eleganța. Este de observat forma literii A, a cărei bară, care unește cele două brațe, este lăsată în jos dela mijloc, și a literii M, ale cărei ultime brațe se întâlnesc mai jos decât marginea de sus a rândului.

D M
 VIANVS VETEX STATOR
 TALAEIARAVACO
 XIATVS VICORAMII
 ANXXXVI GVAERJAC
 ANINXNATVLOCOF
 ABEO INCONVBIO
 ETICIAVARETTINT

Fig. 1

In general, ceea ce se păstrează se citește cu ușurință :

D (is)M(anibus)

... [*Her*] *culanus* *vet (eranus)* *extatore*
[*prae*]*cti alae II Aravacor[um]*

...]*X natus vico Ramid[ava]*

(Vezi desenul din
planșa Nr. I)

...]*ann(is) XXVI C(aia) Valeria c(on(iux))*

...]*ann(is) LX nata loco e[odem]*

...]*ab eo in conubio [.*

... *s et C.. Val(erius) Valentin[us]*

Câteva lămuriri sunt necesare pentru justificarea acestei lecturi :

In r. 2, din prima literă se păstrează numai două fragmente din capetele unui C, iar ultima este o ligatură, R cu E; în r. 3, din prima literă, de asemenea se păstrează numai cele două capete ale lui C, a 13-a, o ligatură, V cu A, a 15-a un O cu partea superioară ruptă, iar a 14-a, colțul de sus, sigur al lui R; în r. 4, prima literă X, iar din ultima se păstrează o hastă verticală din ale cărei capete pornesc spre dreapta două fragmente, de sigur, din bucla lui D; în r. 5, prima literă, sigur A, a 9-a, ligatură VAL, a 14-a, sigur, C cu partea inferioară distrusă; în r. 6, prima literă A; în r. 7, de asemenea prima literă A; în r. 8, se păstrează numai jumătatea superioară a literelor, dar, curățite bine de mortarul intrat în șanțul lor, s'au putut citi clar : S, ET, C, după care punct, apoi o ligatură VA și, sigur, L, după care iarăși punct, apoi iar o ligatură de patru litere VAL și E, după aceea NTIN.

Elementele păstrate din inscripție ne impun, cu necesitate, reconstituirea celor distruse. Astfel, după cum am spus mai sus, vârfurile celor două vrejuri din chenarul inscripției se întâlnesc sus, la mijlocul lățimii pietrei. Dacă din acest punct coborîm o perpendiculară în jos, ea trebuie să împartă inscripția în două părți egale. Pe de altă parte, în r. 2 avem, sigur, sfârșitul lui, căci cuvântul *extatore* este denumirea unui subofițer, care era atașat biroului comandantului superior. Denumirea o găsim în r. 3, unde cele trei litere păstrate CTI cer în mod necesar întregirea [*prae*]*cti*, fapt de altfel confirmat și de denumirea, imediat următoare, a corpului de trupă, *alae II Aravacor[um]*, întru cât o *ala* este comandată întotdeauna de un *praefectus*. Avem deci lungimea jumătății din dreapta a rândului 2 de 23 cm, și aceasta este lungimea tuturor jumătăților de rânduri, atât a celor din dreapta, cât și a celor din stânga. Prin comparație, această lungime ne poate da numărul de litere care se aflau în spațiile distruse. Din jumătățile rândurilor din stânga se păstrează cca 14 cm și încap 7 sau 6 litere. Este deci distrusă o parte cam de 9 cm dela începutul fiecărui rând, în care ar fi încăput câte cinci sau patru litere.

In spațiul lipsă dela începutul r. 2 trebuie să figureze un *praenomen*, un *nomen* și cele trei litere inițiale din cognomenul [*Her*]*culanus*. Vom vedea în cursul lucrării, în ce măsură este posibilă o reconstituire a acestor elemente. In r. 3, la început, am văzut că din context ni se impune în mod necesar reconstituirea [*prae*]*cti*, din care se păstrează pe piatră numai cele trei litere dela sfârșit. Restul de 6 litere sunt prea multe pentru spațiul admis de numai 9 cm, așa încât trebuie să admitem, cel puțin o

ligatură de pildă a lui A cu E. Din jumătatea din dreapta a rândului se păstrează numai 19 cm, deci o lipsă de 4 cm, în care ar fi putut intra cel puțin două litere, ceea ce înseamnă că cuvântul *Aravaco[um]* era scris întreg pe piatră. În r. 4, prima literă este un X, care, de sigur, nu are sens de literă, ci de cifră, deci este vorba de vârsta defunctului, căci în rândul următor se indică anii de serviciu militar, 26, cum se și cuvine unui veteran dintr'o trupă auxiliară. Așa dar, în spațiul liber de 9 cm trebuie să încapă formula *vix(it) ann(is)*, de sigur abreviată și cel puțin cu o ligatură A și N, precum și cel puțin un semn de cifră, fără îndoială L. La sfârșitul acestui rând, găsim iarăși o lipsă de cca 5 cm. După literele dela sfârșit, RAMID, ni se impune toponimicul *Ramidava*, deci cele trei litere dela sfârșit, AVA, încap tocmă bine în cei 5 cm lipsă. În r. 5, la început, ni se impune întregirea *militavit*, foarte probabil scris întreg, întru cât, înafară de M, toate celelalte litere ocupă spațiu puțin, iar A cu V era poate legat. Dela sfârșitul rândului lipsese cca 5 cm, iar ultima literă păstrată este C. Deoarece înainte de această literă este un nume de femeie C (*aia*) *Valeria*, litera C trebuie să fie inițiala cuvântului *coniux*, scris abreviat *con*. Dela începutul rândului 6 lipsese 9 cm, iar contextul acestui rând cere în acest spațiu cuvântul *vixit*, care de obicei se scrie abreviat *vix*. Deci, trebuie să admitem că, înafară de acest cuvânt, mai era un altul, poate ca epitet pe lângă *coniux*, de pildă *car(issima)*, scris abreviat. La sfârșitul rândului, după litera E, păstrată, se impun în mod necesar literele ODEM, pentru cuvântul *eodem*, care umplu tocmă bine spațiul de 7cm. Începutul și sfârșitul rândului 7 este mai greu de reconstituit. În acest loc, trebuie să ne mulțumim numai cu ideea care se desprinde din cuvintele păstrate pe piatră, *ab eo in conubio*, anume cam în forma aceasta că a trăit atâția ani cu el în căsătorie. În ultimul rând, fără îndoială, sunt numele celor care au pus monumentul, adică . . . *s et C. Val(erius) Valentin[us]*. Ei sunt, fără îndoială, copiii defuncților. Deci, la primul, putem întregi *C. Val(erius)*, pentru *praenomen* și *nomen*, rămânând nesigur numai cognomenul. În cazul acesta însă, avem și *praenomenul* și *nomenul* tatălui, *C. Val(erius)*. În armata romană era obiceiul ca, la încorporare, să se dea recruților de drept peregrin nume romane, și anume, din acelea care făceau aluzie la forță, la voinicie, cum este cazul nostru cu *Valerius* și *Herculanus*. În ceea ce privește *praenomenul*, sigur că nu se alegea, ci se dădea unul din cele mai obișnuite, și Caius era printre acestea.

Inscripția se termina, probabil, cu una din formulele care exprimă evenimentul ridicării monumentului, ca de pildă : *piis (simis) par(entibus)* sau *par(entibus) benemerentibus f(acriendum) c(uraverunt)*.

Așa dar, inscripția noastră, întregită astfel, spune :

D (is) M (anibus)

[*C. Val(erius) Her*] *culanus ret(eranus) crstatore*

[*prae]f[ec]ti alae II Aravaco[um]*

[*vix(it) ann(is) LX?*] *X*; *natus vico Ramid[ava]*

[*militavit*] *ann(is) XXVI. C (aia) Valeria c(on)ius]*

[*car(issima) vix(it)*] *ann(is) LX; nata loco e(odem)*

[.] *ab eo in conubio ann(is) . . .*

[*C. Val(erius)]s et C. Val(erius) Valentin[us]*

[*filiis par(entibus) b(ene) m(erentibus) f(acientum) c(uraverunt)*] ?

adică

Zeilor Mani

C. Valerius Herculanus, veteran, fost stator al prefectului alei II de Aravaci, a trăit 70 (sau 60) ani; născut în satul Ramidava, a făcut serviciul militar timp de 26 ani. Caia Valeria soția lui iubită a trăit 60 ani; născută în același loc [a trăit cu el în căsnicie atâția ani] ?

C. Valerius . . . s și C. Valerius Valentinus fii au îngrijit să se facă (monumentul) pentru părinții lor care au binemeritat.

În ceea ce privește data monumentului, după forma literelor, îngrijită și afectând chiar eleganța, și după execuția reliefului, ea poate fi fixată, cu aproximație, în timpul Antoninilor, poate chiar pe la începutul jumătății a doua a sec. II, fiind confirmată și de faptul că avem de a face, după cum vom vedea, cu o recrutare locală, obicei care se introduce în armata romană începând dela Hadrian.

Din informațiile pe care le cuprinde această inscripție, ceea ce trebuie să ne rețină atenția în primul rând, este numele satului natal al veteranului nostru, adică *Ramidava*. Cred că nu ne putem gândi la o altă *Ramidava* decât la aceea menționată de Ptolemeu (III, 8). V. Pârvan situează această localitate în Moldova sud-vestică. Aici situează el, tot după Ptolemeu, și pe Contensii celtici, ceea ce ar explica și partea întâia — *Rami* — a numelui getizat¹. Deci, prin această inscripție, ni se confirmă, în primul rând, numele *Ramidava*, cunoscut până acum numai dela Ptolemeu, al unei așezări getice din Nordul Dunării. Apoi, corpul de trupă în care Herculanus și-a făcut serviciul militar, *ala II Aravacorum*, își avea garnizoana, înființată de Traian, la Carsium, actuala Hârșova, deci în provincia Moesia Inferior². Faptul că Herculanus este recrutat din teritoriul dela Nordul Dunării, înseamnă că acest teritoriu făcea parte din imperiul roman în calitate de teritoriu provincial, iar nu clientelar, căci în teritoriile clientelare, Romanii nu făceau recrutări³.

Deoarece pe de altă parte, în inscripție se spune: *natus vico Ramidava*, fără altă specificare, înseamnă că *vicus Ramidava* ținea de Moesia Inferior; în cazul când ar fi fost vorba de altă provincie, acest fapt ar fi fost menționat. În felul acesta, inscripția noastră capătă o importanță deosebită, deoarece aduce noi precizări cu privire la caracterul raporturilor juridice între teritoriul dela Nordul Dunării moesice — câmpia munteană, cu Sudul Moldovei — și imperiul roman.

Încă din 1877 De la Berge⁴, bazat pe inscripția descoperită la Gherghina⁵, emite ipoteza că teritoriul dela Nordul Dunării de Jos se găsea sub guvernarea Moesiei, nu a Daciei. A. v. D o m a s z e w s k i, ținând seama de prezența unei linii vamale pe Olt și de așezarea lagărelor celor trei legiuni la *Novae, Durostorum* și *Troesmis*, adică în punctele din care supravegherea câmpiei nord-dunărene se putea face cu mare eficacitate, și, în sfârșit, ținând seama e drept, de puținele monumente romane, dar care arată că paza acestei regiuni se făcea de către trupele Moesiei Inferioare, confirmă pe deplin ipoteza lui De la Berge⁶. Această părere a fost acceptată și de ceilalți istorici mai vechi, care s'au ocupat de provinciile romane dela Dunărea de Jos⁷.

Intre timp, un nou document a venit să precizeze această chestiune. Astfel, un papyrus din Egipt — *pridianum cohortis I Hispanorum veterana* — publicat de Hunt⁸, apoi de Gh. Cantacuzino⁹, arată că teritoriul dela Nordul Dunării moesice, imediat după cucerirea Daciei, era încorporat Moesiei inferioare. Ne vom opri puțin asupra acestui document, într-un cânt concluziile lui Cantacuzino pe care le considerăm juste, au fost contestate¹⁰. Documentul este o situație la zi (*pridianum*) a cohorții I Hispanorum veterana, care pe la începutul sec. II e. n. avea garnizoana în Moesia inferioară. Firește că schimbările produse în efectivul trupei s'au petrecut într-un timp mai îndelungat, fiind notate pe rând, într'un registru, în ordinea lor cronologică, nu pe categorii, cum sunt în *pridianum* ajuns până la noi. Deci, acest *pridianum* ar fi o situație pentru raport, extrasă din registrul zilnic al cohorții și întocmită pe categorii. Astfel, în afară de cele 9 rânduri care lipsesc, este vorba, în cele 9 rânduri care urmează, de soldații liberați în anul 102, singura dată precisă păstrată în document. Se dă apoi efectivul trupei la Calendele lui Ianuarie. După aceea, se semnalează (r. 29—38) soldații decedați după Calendele lui Ianuarie, se face totalul decedelor și al celor rămași. Urmează apoi (r. 39—52) categoria celor plecați dela corp pentru totdeauna, fie că au fost mutați în alt corp, fie că au fost uciși, sau dați ca morți. La sfârșit, se totalizează absenții și prezenții. Ultima categorie este aceea a celor absenți temporar, trimiși în diferite misiuni. Intre aceștia se face o deosebire: cei trimiși în afara provinciei și cei trimiși în interiorul provinciei. După enumerarea celor dintâi (r. 53—58), în r. 59 se face totalul prin expresia: *Summa apsenes extra provinciam*... Dar nu se mai dă aici, ca după fiecare categorie, și totalul celor prezenți, ci în rândul imediat următor stă, ca titlu al părții a doua a acestei categorii, expresia „*intra provinciam*”, după care urmează menționarea răspândirilor din interiorul provinciei (r. 61—74). La urmă (r. 75—76), se face totalul general al celor absenți temporar din ambele subdiviziuni ale acestei categorii, *summa vera que apsen[s] erat*, apoi totalul celor rămași (*reliqui praesentes*) (r. 77—80).

Să vedem acum care este valabilitatea informațiilor pe care ni le aduce acest document. În primul rând, credem că poate fi acceptată data propusă de Cantacuzino, 110—117, și contestată de C. Daicovicu¹¹. În orice caz, această dată este în mod sigur posterioară cuceririi și transformării Daciei în provincie romană, pentru că în r. 44 se vorbește de transferarea unui soldat în armata dacică (*translatus in exercitum dacicum*), iar o armată dacică nu putea să existe decât după constituirea provinciei Dacia. Mai mult, noi înclinăm să împingem ultimul termen al lui Cantacuzino până la 118, pentru că se vorbește în *pridianum* de *latrones (occisus a latronibus)* (r. 14) și de o expediție în Nordul Dunării (*trans Danuvium in expeditionem*) (r. 65), evenimente despre care știm că au avut loc în timpul răscoalei Dacilor, ajutați de Iazigi și Roxolani, imediat după moartea lui Traian.

Informațiile referitoare la câmpia munteană și la Sudul Moldovei sunt cuprinse în rândurile referitoare la grupa a doua din categoria de deplasări temporare, adică la acelea din interiorul provinciei. Am văzut că acestea au în frunte, ca titlu, cuvintele *intra provinciam*. Deci, trebuie să înțelegem că toate localitățile menționate în aceste rânduri fac parte din provincia Moesia Inferior¹². Intre ele, unele se găsesc la Nordul Daciei —

Piroboridava, *Boridava* și de trei ori *trans Danuvium* pentru trei misiuni diferite. Dintre aceste localități numai *Boridava* — dacă este aceeași cu *Buridava* de pe Olt, din Dacia — nu se află pe teritoriul despre care vorbim și deci micșorează valabilitatea informațiilor pe care ni le dă *pridianum*. S'ar putea însă să fie vorba despre o altă localitate, cu nume identic, sau, mai de grabă, s'ar putea să fie o copie greșită, după registru, a unui alt nume, poate chiar *Ramidava*. Pentru *Piroboridava* însă nu rămâne nicio îndoială. Ea a fost localizată pe baza lui Ptolemeu în Sudul Moldovei¹³ și identificată de R. Vulpe cu Poiana¹⁴. Textul documentului spune că s'a trimis un detașament în garnizoană în această localitate (*Piroboridavae in praesidio*) (r. 63), ceea ce confirmă concluzia trasă din prezența titlului *intra provinciam* în fruntea misiunilor înșirate sub el, anume că această localitate se află pe teritoriul provincial. Pe teritoriul clientelar, armata romană nu pătrundea decât cu ocazia vreunui războiu și în niciun caz nu avea garnizoane permanente, pe un astfel de teritoriu. În ceea ce privește cele trei misiuni peste Dunăre (*trans Danuvium*), în *expeditionem* (r. 65) *ad annonam* [m] *repetendam* (r. 67) și *exploratum* (r. 68), credem că expresia *trans Danuvium* nu indică în mod obligatoriu faptul că teritoriul dela Nordul Dunării, Muntenia și Moldova de Jos, nu este teritoriul provincial, ci clientelar, sau un fel de protectorat¹⁵, ci ea servește numai ca o indicație topografică în cuprinsul aceleiași provincii. În același sens este întrebuințată o astfel de expresie și în r. 56 (*trans M. r. m. equatum*), unde, după lectura propusă, este vorba de râul *Margus* sau *Marus* din Moesia Superior¹⁶. Prima și a treia misiune (*in expeditionem* și *exploratum*) au un caracter războinic și ar trebui puse în legătură cu evenimentele din jurul anului 118, ceea ce ne-a și făcut să înclinăm pentru o datare a documentului în această vreme. Cealaltă misiune, a doua după ordinea din document, este foarte importantă, prin informația pe care ne-o dă. În adevăr, documentul spune că a fost trimis un detașament ca să adune *annona*, cota de produse agricole din teritoriul de peste Dunăre, și termenul întrebuințat pentru această acțiune este un verb cu prefixul *re* (*repetendam*, *repscendam*, etc.)¹⁷, ceea ce înseamnă că această *annona* se aduna regulat, la anumite termene, și aceasta nu se putea face decât tot într'un teritoriu provincial.

Prin urmare, după acest *pridianum*, teritoriul dela Nordul Dunării moesice (*trans Danuvium*), adică câmpia munteană și Sudul Moldovei, se aflau înăuntrul provinciei (*intra provinciam*), cu alte cuvinte făcea parte integrantă din provincia Moesia Inferior.

Inscripția noastră confirmă și precizează informațiile din *pridianum*. Din fraza „*natus vico Ramidava*” se desprinde clar faptul că Romanii făceau recrutări de soldați în acest teritoriu, recrutări care nu se puteau face decât într'un teritoriu provincial, care era organizat după sistemul roman în *vici*, grupați de sigur în districte, *territoria*, cu caracter comunal. De fapt, aceste *territoria* mai sunt documentate de o altă inscripție găsită la Șendreni și datată pe vremea Antoninilor, în care este vorba de un L. Julius Iulianus *quinquennalis*, care ridică un monument în cinstea lui Heracles învingătorul, locul fiind dat de *ordo decurionum*¹⁸. Este drept că numele de *territorium* nu este pomenit în această inscripție, însă magistratura *quinquennalis* nu se găsește decât în fruntea unei organizații comunale, de caracter urban sau numai rural¹⁹. Până acum, nu avem niciun indiciu

atestând existența unui *municipium* ori *colonia* în Sudul Moldovei. De altfel, chiar dacă s'ar dovedi mai târziu, aceasta nu exclude existența unui *territorium*, ci dimpotrivă, deoarece orice comună urbană avea și un teritoriu rural în administrația ei. Deocamdată însă, noi putem să admitem caracterul rural al acestui teritoriu, compus din mai mulți *vici*, cu reședința în cel mai însemnat dintre ele, de sigur în așezarea civilă dela Barboși după părerea lui V. Pârvan²⁰.

Așa dar, nu începe nicio îndoială că Ramidava, în calitatea ei de *vicus*, făcea parte dintr'un *territorium*. Deocamdată însă nu putem ști dacă acest *territorium* se afla sub directă conducere a unei autorități militare din vreun castru aflător în cuprinsul lui, sau ajunsese la forma autonomă a unui *territorium* quasi-municipal. Nu am făcut cercetări, în această direcție, în regiunea de care ne ocupăm. Dar numele de *vicus* la Romani avea un conținut juridic: numai acele așezări omenеști care aveau și populație romană purtau numele de *vicus*. Așezările pur indigene erau lăsate de Romani cu vechea lor organizare și nu puteau lua numele de *vicus*. Prin urmare, putem concluda că în Ramidava, ca și în alți *vici* din *territorium*, exista o populație romană. De sigur însă că această populație nu era nici prea numeroasă și nici adusă pe calea colonizării. Ea pătrunsese aici treptat, din proprie inițiativă, urmărind să se îmbogățească prin tot felul de afaceri, sau prin exploatare agricolă și, fără îndoială, se stabilise mai mult în apropierea vreunui lagăr roman. Majoritatea așezărilor indigene au rămas atunci, de sigur, cu vechea lor organizare, fiind supuse prin autoritatea militară sau civilă a teritoriului, la anumite obligații fiscale și militare față de imperiu.

În ceea ce privește localizarea Ramidavei, dat fiind că este *vicus*, nu putem spune decât că ea trebuie să fi fost în apropierea unui castru. Până acum însă, noi nu cunoaștem în Nordul Dunării decât castrul dela Barboși și dela Piuă Pietrei, pe malul Dunării. În regiunea dealurilor, în urma cercetărilor făcute de G. h. Ștefan, a fost identificat în mod sigur, cel dela Drajna-de-Sus²¹. Dacă localizarea Ramidavei, de către M. Măcrea²², pe Valea Teleajenului poate fi acceptată, atunci ea ar putea fi în apropiere de acest din urmă castru.

În sfârșit, ne mai rămâne acum să vedem când a fost anexat de Romani acest teritoriu nord-dunărean și de ce a fost încorporat Moesiei Inferioare.

Pe baza inscripției lui Plautius Silvanus²³, guvernatorul Moesiei între 57-64, V. Pârvan susține că toată această regiune a fost anexată Moesiei în timpul acestui guvernator, însă sub forma unor mici regate clientelare, supuse supravegherii stricte a Romanilor (*Getica*, p. 129, 656). De asemenea, Pârvan îi atribuie lui Silvanus și valul care ține Moldova de Sud și Basarabia până la Marea Neagră²⁴. Scopul acestui val ar fi fost acela de a separa micile state clientelare de Nordul barbar neanexat (*Getica*, p. 129). Este drept că se poate vorbi de legături clientelare între Sudul și Nordul Dunării pe timpul lui Plautius Silvanus, dar nu și de o anexare, pentru că legăturile clientelare erau rezultatul unui contract bilateral, în care cu greu putem admite că s'ar fi consimțit la o anexare. Apoi, valul din Sudul Moldovei în această vreme era inoperant, căci flancul lui stâng era descoperit față de Dacia din Transilvania.

Despre o anexare a acestui teritoriu nu se poate vorbi decât pe timpul lui Traian, după cucerirea Daciei. Toate monumentele descoperite până

acum pe acest teritoriu datează dela Traian încoace. Însăși transformarea Daciei în provincie romană cerea oarecare măsuri de organizare și în teritoriul dela Răsăritul ei. În acest scop, Traian anexează acest teritoriu Moesiei Inferioare și îl delimitează față de barbarii dela Nord-Est prin valul amintit. Numai prin închiderea perfectă a teritoriului roman, acest val poate avea un rol, fiind rezemat cu un capăt pe provincia romană Dacia, iar cu celălalt pe Mare²⁵. Faptul că valul n'are caracter de fortificație, și deci nu era nici sub ocupație militară, se explică și prin aceea că Traian, în același timp, stabilise raporturi clientelare cu Roxolanii care, în schimbul unor subsidii anuale, își luaseră obligația să apere granița în această parte²⁶.

Motivele care l-au făcut pe Traian să încorporeze acest teritoriu Moesiei Inferioare, iar nu Daciei, credem că pot fi de două feluri: politice și strategice-militare. Fără îndoială că Romanii, când au stabilit hotarul imperiului la Dunăre, au căutat să stabilească în același timp și legături politice cu populația din imediata vecinătate cu Nordul Dunării. Mai ales pentru efectuarea în bune condiții a transporturilor pe Dunăre, devenită o arteră principală de comunicație a imperiului, au trebuit să-și creeze o zonă de influență în stânga Dunării. Primul document care ne informează despre aceste legături este inscripția lui Plautius Silvanus amintită mai sus. Faptul că Silvanus înapoiază regilor Bastarnilor, Roxolanilor și Dacilor pe fiii lor captivi sau scăpați dela dușmani (*regibus Bastarnarum et Roxolanorum filios, Dacorum fratrum captos aut hostibus ereptos remisit*), înscamnă că Romanii erau în raporturi politice cu acești regi. Ele de sigur, nu puteau fi decât raporturi clientelare. Mai târziu, Tacit (*Hist.* III, 46), povestind invazia Roxolanilor și Dacilor în Moesia în anul 69, vorbește despre „*Dacorum gens numquam fida*”, ceea ce înscamnă că existau oarecare tratate între Romani și Daci, pe care aceștia din urmă le-au călcat. În sfârșit, o știre din Iordanes (*Get.* XIII, 76), referindu-se tot la Daci și la aceeași epocă, „*foedus solventes ripam Danubii vastaverunt*”, ne informează mai precis despre existența unor raporturi clientelare, *foedus*, între Romani și Daci²⁷.

Prin urmare Dacii, sau cel puțin triburile dace din imediata vecinătate a Dunării, erau în legături clientelare cu imperiul, cel puțin de pe timpul lui Plautius Silvanus. Aceste legături, bineînțeles, erau supravegiate direct de către administrația și comandamentul militar al Moesiei, care, timp de o jumătate de veac, reușise să cunoască întreaga situație dela Nordul Dunării. Credem că acesta este unul din motivele politice care l-au determinat pe Traian să încorporeze această regiune la Moesia Inferioară. Poate, însă, să fi fost mai important celălalt motiv cu caracter strategic-militar.

Dacă în partea de Apus a Moesiei hotarul natural al Dunării putea fi schimbat cu un alt hotar tot natural, cetatea Transilvaniei, în partea de Răsărit însă, la Nord de Dunăre, nu exista niciun hotar natural. De aceea, Traian a păstrat limesul militar la Dunăre și chiar l-a întărit mai mult, aducând aici trei legiuni, I Italica la Novae (Șiștov), XI Claudia la Durostorum (Silistra), V Macedonica la Troesmis (Iglița), iar între lagărele lor a adus o mulțime de corpuri auxiliare. Pe celălalt mal al Dunării s'au fortificat doar câteva puncte — capete de pod, ca cel dela Barboși, Piuă Pietrei, iar în interior au instalat câte o mică garnizoană numai în centrele mai importante, ca cea dela Priroboridava, cu caracter mai

mult polițienesc, pentru asigurarea exploatării. Pacea înafară era asigurată prin tratate clientelare încheiate cu Roxolani de la graniță.

Prin urmare, vechile legături politice între Nordul și Sudul Dunării de Jos, precum și necesitățile strategice militare au impus încorporarea câmpiei muntene și Sudului Moldovei și Basarabiei la Moesia Inferioară.

Dar acest teritoriu nu putea fi lăsat în afara hotarelor imperiului mai ales din punct de vedere economic. Bogăția agricolă a câmpiei nord-dunărene era cunoscută încă de pe timpul lui Alexandru al Macedoniei²⁸. Pe de altă parte, sursele destul de sărace în produse agricole din Moesia Inferioară erau insuficiente pentru întreținerea unei armate atât de numeroase, îngrămădită în această provincie, astfel încât încorporarea teritoriului bogat din Nordul Dunării era pentru Romani și o necesitate economică²⁹.

Faptul că această regiune, anexată Moesiei Inferioare, n'a fost colonizată de Romani, nu constituie un argument împotriva caracterului ei provincial. Cazuri de acestea se găsesc chiar în interiorul imperiului, de pildă în Alpi, Dalmația, Dardania, Tracia, etc.³⁰. Și aceste cazuri nu sunt întâmplătoare, ci voite, reprezentând un rezultat al politicii imperiale romane în provincii. Guvernul imperiului roman nu urmărea romanizarea integrală a provinciilor, căci ar fi lipsit statul de recrutări excelente³¹; principiul călăuzitor al acestei politici era de a supune provinciile, prin sângele vărsat tot de provinciile, *provinciarum sanguine provincias vinci* (Tacit, *Hist.* IV, 17). Cu atât mai mult, deci, au lăsat Romanii regiunea din Nordul Dunării moesice neromanizată, cu cât ea se afla la graniță deschisă, fără obstacole naturale, și procura imperiului nu numai soldați viguroși, dar și bunuri materiale pentru întreținerea armatei.

N O T E

¹ V. Pârvan, *Getica*, p. 261 cf. și p. 253 și 285.

² V. Pârvan, *Desc. nouă în Scythia minor*, p. 487 și urm.

³ Johannes Klose, *Roms Klientel-Randstaaten am Rhein und an der Donau*, 1934, p. 74, 132, 133, 139, 140.

⁴ De la Berge, *Essai sur le règne de Trajan*, p. 56, note 5. „... le Bas-Danube était, aussi bien que la ville de Tyras sur le Dniester (Henzén, Nr. 6429) placé dans le gouvernement de Mésie et non dans celui de Dacia”.

⁵ C.I.L., III, 777; cf. V. Pârvan, *Castrul dela Poiana*, *Analele Acad. Rom.* t. XXXVI, Mem. Sect. Istorice, p. 114.

⁶ A. v. Domaszewski, *AEM.* XIII, 1890, p. 136 și urm. „Die Frage erscheint daher wohl berechtigt, ob die grosse Wallachei nicht zu dem niedermoesischen Militärkommando gerechnet wurde, also keinen Theil der dacischen Provinz bildete”. Cf. *idem*, *Rhein. Museum*, XLVIII, 1898, p. 242.

⁷ Brandis, in *R.E.*, IV, s. v. *Dacia*, col. 1969; B. Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia...*, p. 4; Van der Weerd, *Trois légions romaines du Bas-Danube*, p. 47, etc.

⁸ A. S. Hunt, *Raccolta di scritti in onore di Giacomo Lombrosio*, 1925, p. 265—272.

⁹ G. Cantacuzenc, *Un papyrus latin relatif à la défense du Bas-Danube*, *Revue historique du Sud-Est européen*, 1928, p. 38—74.

¹⁰ G. Daicoviciu, *Dacia*, *Anuarul Inst. St. Cl.*, Cluj, II, 1933—1935, p. 251, Nota 1, crede că datarea lui Cantacuzino, 110—117, este prea târzie și propune ca datare timpul imediat de după cel de al doilea războiu dacic, sau poate chiar în cursul acestor războaie. Rândul 60 (*intra provinciam*) crede că se referă la ceea ce precedă, nu la ceea ce urmează. Despre Piroboridava și Boridava (r. 63—64) spune că nu se mi poate susține că fac parte din „Moesia Inferior”. Din expresia „*trans Danuvium in expeditionem*” deduce că Muntenia și Moldova de Jos, la care se referă expresia, nu sunt provincii romane.

¹¹ G. Daicoviciu, *l. c.*, p. 251.

¹² Credem că este un lapsus la G. Daicoviciu, *l. c.*, când spune că *intra provinciam* se referă la rândurile precedente, pentru că în acele rânduri este vorba de misiuni în atara provinciei și se încheie cu totalul celor absenți *extra provinciam*.

¹³ V. Pârvan, *Getica*, p. 267.

¹⁴ R. Vulpe, *Piroboridava. Viața Ramânească*. XXVIII, 1931, p. 17 și urm.

¹⁵ G. Daicoviciu, *l. c.*, și R. Vulpe, *l. c.*, p. 16, *Rev. Arh.*, XXXIV, p. 237 și u m.

¹⁶ G. Cantacuzino, *l. c.*, p. 49.

¹⁷ *Idem*, p. 68.

¹⁸ V. N. Velichi, *Necropola și altarul votiv dela Serdaru (Sendreni) jud. Covurlui (cu adusul lui V. Pârvan)*. *Bul. Com. Mun. Ist.*, 1912, p. 12 și urm. Herculi Victori L. Iul(ius) Iulianus, qui et Rundacio, q(uin) q(uennalis) ex volo posuit; l(ocus) d(at)us ex de(creto) or(dinis).

¹⁹ V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*. *Anal. Acad. Rom.*, t. XXXIV, Mem. Secf. Ist., p. 575.

²⁰ V. Pârvan, *Castrul roman dela Poiana*. *Anal. Acad. Rom.*, t. XXXVI, Mem. Secf. Istorice, p. 103 și urm.

²¹ Gh. Ștefan, *Le camp romain de Drajna-de-Sus*. *Dacia*, IX—X, 1945—1947, p. 115 și urm.

²² M. Macrea, *Cumidava*. *Anuarul Inst. Șt. Cl.*, IV, 1941—1942, p. 25; cf. și recența de R. Vulpe, *Balkanica*, VII, 1, 1944, p. 181.

²³ *C.I.L.*, IV, 3608.

²⁴ V. Pârvan, *Castrul dela Poiana*, p. 119—120.

²⁵ R. Vulpe a încercat să-l dateze în sec. IV, atribuindu-l lui Atanarie V. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, II, 1950, p. 163 și urm.

²⁶ Johannes Klose, *l. c.*, p. 127 și urm.

²⁷ Johannes Klose, *Roms Klientel-Rundstaaten am Rhein und an der Donau*. *Hist. Untersuchungen*, 14 Heft, 1934, p. 124 și urm.

²⁸ Arrian, *Anabasis*, I, 14; cf. V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane la Gurile Dunării*, p. 54, și *Getica*, p. 99 și urm., 132 și urm.

²⁹ Cf. M. Rostowzew, *Storia ec. e sociale dell'impero rom.*, p. 286; E. Green, *Klein-Asien u. der Ostbalk. in der wirtschaftl. Entwicklung der röm. Kaiserzeit*, 1941, p. 139.

³⁰ Cf. M. Rostowzew, *l. c.*, p. 230, 276, 281.

³¹ Rostowzew, *l. c.*, p. 276.